

Közlemények

BÓKA ÉVA

Jean de Vanel Magyarországról

(Párizs, 1688.)

A 17. századdal foglalkozó magyar történeti irodalomban ismert Vanel neve, aki- nek az *Histoire des troubles de Hongrie* című négykötetes műve a magyar történelem forrásai között szerepel,¹ és többen felhasználták a Wesselényi-féle összeesküvés és a Thököly felkelés történetének megírása során.² Magáról a műről Köpeczi Béla írt először részlete- sebben a „Magyarország a kereszténység ellensége” A Thököly-felkelés az európai köz- véleményben című könyvében. E könyvben említi Vanelnak egy másik munkáját az „Histoire et description ancienne et moderne du Royaume de Hongrie”-t, amelyről néhány sort ír. Megállapítja, hogy ebben a műben az „Histoire des troubles” szemléletét és az ott összegyűjtött anyagot találjuk meg, azzal a különbséggel, hogy itt Vanel igyek- szik érdekesebben szerkeszteni. Köpeczi Béla Vanelt katolikus, császárpárti és a kereszté- ny szolidaritás gondolatát képviselő irodalmárnak állítja be.³

E kis tanulmányban az *Histoire et description ancienne et moderne du Royaume de Hongrie*-ről⁴ lesz szó, amelyről mindeddig részletesebb elemzés nem született. Ez a mű amelyben Vanel a kezdetektől 1687-ig összefoglalja a magyar történelmet, több szempont- ból is érdekes. Egyrészt, mert nyomon követhetjük benne mit jelent a 17. század második felében a keresztény szolidaritás gondolata. Másrészt, mert láthatjuk, hogyan állítja be egy a keresztény szolidaritás szellemében író, katolikus francia a magyar történelmet, és hogyan értékeli a magyar történelem főbb alakjait. Harmadrészt, mert Vanelnek ebből a művéből következtetni tudunk a 1683 után kialakult francia keleti politika jellem- zőire. A Vanel által az *Histoire et description ancienne et moderne du Royaume de Hongrie*-ban kifejtett gondolatok értékelése a műben rejlő számos ellentmondás miatt hosz- szas fejtérést okozott. Az ellentmondások között nehéz volt rátalálni a művön végighú- zódó egységes vezérfonalra, amelyet a keresztény szolidaritás gondolata képez, elfedvén az ellentéteket és feloldván az ellentmondásokat.

*

Vanel a műhöz írt bevezetőjében a következőkkel indokolja, hogy miért éppen Magyarországról ír: „Az a háború, amely néhány éve fellobbant Magyarországon oly nagy helyet foglal el a kíváncsiak beszélgetéseiben, és oly nagy várakozást kelt egész Európában, hogy számítani lehet arra, a közönség valószínűleg szívesen fogadna egy olyan munkát, amelynek az lenne a szándéka, hogy nagyobb kedvvel beszéltesen ezekről az eseményekről.”⁵ Vanel műve a törökellenes nemzetközi szövetség nagy sikereinek

¹ *Kosáry Domokos*: Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába. Bp., 1951. I. köt. 399.

² Az *Histoire des troubles de Hongrie*-t használta például: *Pauler Gyula*: Wesselényi Ferenc nádor és társainak összeesküvése 1664–1671. Bp., 1876.; *Orel Géza*: Thököly diplomáciája 1681 júniustól 1686-ig. Bp., 1906.; *Angyal Dávid*: Késmárki Thököly Imre. Bp., 1888.

³ *Köpeczi Béla*: „Magyarország a kereszténység ellensége” A Thököly-felkelés helye az európai közvéleményben. Bp., 1976. 245–249, 261, 262, 265, 270, 280, 320, 343.

⁴ (Vanel) *Histoire et description ancienne et moderne du Royaume de Hongrie et des autres états qui ont été, ou qui sont encore ses tributaires*. Paris, 1688. (Avec privilège du Roy). A könyv az 1789-ben keltezett bejegyzés szerint F. B. Walter könyvtárából való. Megtalálható az Országos Széchényi Könyvtárban.

⁵ *Vanel* i. m. Előszó említi Köpeczi Béla i. m. 261.

hatása alatt jött létre. A nemzetközi szövetség Magyarország területén kibontakozó török elleni háborúját az egész kereszténység — amely alatt ekkor Európát kell értenünk⁶ — nagy figyelemmel kísérte. Nem kisebb dolog forgott itt most kockán a „kereszténység” szemében, mint az évszázados török kérdés, s úgy tűnt, hogy Európa közös erőfeszítéssel le tudja venni ezt a kérdést a napirendről. Míg a korábbi századokban Európa a törökkel szemben a védekezést állította előtérbe, a 17. század második felében a vestfáliai békét követően a török elleni támadó hadjárat létrehozása került előtérbe, amelyet az európai államok egyesült erői nemzetközi szövetségben hajtanának végre.⁷ Amint a török az erdélyi zavarokat kihasználva újra támadólag lépett fel, Nagyvárad elestének hírére Rómában a pápa napirendre tűzte a török ellen létesítendő szövetség kérdését. Végül a török 1683-as támadását követően nagy nehézségek árán létrejött a szent liga és rövid időre megvalósult Európa törökellenes együttműködése. A török kérdést eszmei síkon az európai gondolkodás racionalizálódása ellenére is végigkísérte a keresztény szolidaritás évszázadokon keresztül élő gondolata. A 17. század végén ez már elavult eszmének számított, mégis a török támadások sokkhatása alatt újjáéledt és elmondhatjuk, hogy a kor embere még lényegében vallásos gondolkodásának és cselekedetei motivációjának egyik meghatározó eleme volt. Az 1683-as török támadást követően az európaiak a török elleni háborút ismét a kereszténység közös ügyének tekintették. Felelevenedett a kereszties háborúk régi szelleme a vallásos ideológia szintjén. Világi és egyházi hatalom — ennek megfelelően — egy célra kellett hogy egyesüljön, a kereszténység ellenségeinek — ezúttal a törököknek — a legyőzésére.⁸ A pápa mind a vallási (protestáns—katolikus), mind a politikai ellentétek felretételére és erőik egyesítésére szólította fel a keresztényeket, és Magyarország felszabadítását kereszties hadjáratnak nyilvánította.⁹ A keresztény szolidaritás gondolata elsősorban olyan országokban hatott, ahol a katolikus klérusnak jelentős befolyása volt, így például Olaszországban, a Habsburg császárságban és Spanyolországban. Franciaországban 1684 és 1688 között rövid ideig szintén hangot lehetett adni ennek a gondolatnak. Itt kell megjegyeznünk, hogy ekkor az európai közvéleményt a magyar kérdésben elsősorban a katolikus császári propaganda határozta meg.¹⁰

*

A Vanel¹¹ nevet írói álnévként használó Sandrart de Gilles, aki montpeliéri adóhivatali tanácsos volt, életét azonban Párizsban töltötte irodalmárok és publicisták társaságában, hatása alá került a keresztény szolidaritás gondolatának. Témaválasztása így tehát nem véletlen. Ebben a földrajzi munkák sorába illeszthető könyvben Vanel a török háborúk évszázados színteréül szolgáló Magyarországgal ismerteti meg a francia közönséget. A földrajzi munkák — amelyek az ókori szerzőket példaképként állító humanista tör-

⁶ *Pierre Chaunu*: A klasszikus Európa. Bp., 1971. 11.

⁷ *R. Várkonyi Ágnes*: La coalition internationale contre les turcs et la politique étrangère hongroise en 1663—1664. *Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 102. 7—10.

⁸ *Hegel*: Előadások a világtörténet filozófiájáról, Bp., 670.

⁹ *Gergely Jenő*: A pápaság története. Bp., 1982. 253.

¹⁰ *Köpeczi Béla* i. m. 330.

¹¹ Az *Histoire et description ancienne et moderne* szerzőjeként a szakirodalom Vanelt jelöli meg, aki egyes feltételezések szerint nem más, mint Sandrart de Gilles, aki a Vanel nevet írói álnévként használta. (I. *Pauler Gyula*: Wesselényi Ferenc nádor és társainak összeesküvése. i. m. Előszó, IV.; Vanelről lásd még *J. M. Quéraud*: La France littéraire, ou dictionnaire bibliographique. Paris 1893. 10. köt. 44—45. Quéraud azt írja, hogy Lenglet apát az *Histoire et description* úgy tartja számon, mint az *Histoire des troubles* 6. kötetét.; *Barbier*: Dictionnaires des ouvrages anonymes. Paris 1874. 2. köt. 771.) Vanel irodalmár és publicista volt, írt egy spanyol és egy török történetet és egyháztörténeti kérdésekkel is foglalkozott. Jelentős összegeket fordított kéziratok kiadására, és pénzügyeit hanyagul kezelte, így teljesen eladósodva halt meg 1698-ban Párizsban. Az *Histoire des troubles* szerzőségét illetően létezik egy másik feltételezés, amely szerint e mű szerzője nem Vanel, hanem Towson Robert. (I. *Hóman Bálint*: Az *Histoire des troubles* kiadásai. Magyar Könyvszemle, 1925. 134.). Vanel további művei: *Abregé nouveau de l'histoire générale des Turcs*. Amsterdam 1697.; *Histoire des conclaves depuis Clement XI. et d'un traité de l'origine des cardinaux et des legats*. 3. kiad. Köln 1703.; *Histoire de l'état present de la Hongrie*. Köln 1686.

ténetírás hagyományait követték¹² — elterjedtek voltak e korban. Vanel a bevezetőben maga is hangsúlyozza a földrajz jelentőségét és nélkülözhetetlennek tartja azt egy-egy ország történetének a megírásához. A földrajz metodológiájának — amelynek ekkor nagy irodalma volt¹³ — megfelelően pontos tényekkel és ismeretekkel igyekszik jellemezni mindazt, amit e könyvben Magyarországgal kapcsolatban megemlít, legyen szó az ország természeti viszonyairól, vallás- vagy politikátörténetéről, a magyarok természetéről, avagy egy-egy város jellemzéséről. Az a tény, hogy Vanel a műben a legnagyobb terjedelmet a 17. század második felének, elsősorban a törökellenes nemzetközi szövetség harcainak szenteli, továbbá az, hogy a magyar történelem minden eseményét a keresztények és a törökök között folyó harcnak rendeli alá, kétségtelenül propagandisztikus jelleget kölcsönöz a műnek, amit az a felfokozott hangulat és érdeklődés is magyaráz, amely a török kiűzését Európából Magyarországon végigkísérte. Maga a földrajzi műfaj a propagandisztikus mondanivaló sajátos — de nem elhanyagolható — keretévé válik.

A szóban forgó mű négy könyvből áll. Az első könyvben Vanel a humanista történetírás hagyományainak megfelelően összefoglalja Magyarország hajdani történetét és ismerteti a korábban itt élő népeket. A második könyvben Magyarország rövid történetét, az „itt bekövetkező változásokat (*revolutions*)”, a kormányzás és a vallás jellemzőit, valamint a magyarok természetét és szokásait írja le. A harmadik könyv — ugyancsak a humanista történetírás hagyományait követve — Magyarország városaival foglalkozik. A városoknak szentelt részben Vanel elsősorban a törökellenes felszabadító háború eseményeit mondja el. A negyedik könyvben az országhoz korábban és jelenleg tartozó területek földrajzi viszonyait, rövid történetét és az e területeken található fontosabb városokat ismerteti.

A művel kapcsolatban felmerül a kérdés, honnan származnak Vanel Magyarországra vonatkozó ismeretei. A bevezetőben ezzel kapcsolatban leírja, hogy „számos Magyarországról szóló munka áll rendelkezésünkre ahhoz, hogy megtudjuk mi történik ebben az országban. Vannak, akik részletekbe menően, vannak akik csak röviden tárgyalják ennek az országnak a történetét”, Magyarország korábbi történetére vonatkozóan Bonfini és Zsámboki műveit, valamint a *Florus Hungaricus*-t ajánlja, amelyek alapján ő maga is készítette rövid összefoglalóját a magyar történelemről,¹⁴ és az olvasók figyelmébe ajánlja P. Coronelli-nek a Velencei Köztársaság földrajztudósának két Magyarországról készített. Vanel tehát ismeri a Magyarország történetével foglalkozó munkákat, amit bizonyít az a bibliográfia is, amelyet egy másik 1686-ban Magyarországról szóló ismertetésében az *Histoire de l'état présente de la Hongrie*-ben közöl.¹⁵ Ez a bibliográfia figyelemre méltó azért is, mert tájékoztat bennünket arról, hogy a kor Magyarországot érintő irodalmából a franciák mit ismertek. Felhasználja Vanel de Fumée kétkötetes *Histoire des troubles de Hongrie* című könyvét is, amelyben de Fumée a magyar történelmet a mohácsi csatavesztéstől Rudolf császárrá koronázásáig írja meg. A könyvnek „A királyság sajnálatos elveszése és lerombolása a török és a keresztények közötti háborúk során” alcímet adta.¹⁶

Az a mű, amelyből Vanel elsősorban merítette ismereteit, Nadányi János *Florus Hungaricus*-a.¹⁷ Nadányi János (1643–1707)¹⁸ református lelkész és tanár volt. Tanul-

¹² *Kulcsár Péter*: 'Humanista történetírók. Magyar Remekírók, Bp., 1977. Utószó, 1170–1171.

¹³ A földrajz metodológiájáról: *Lenglet-Dufresnoy*: *Méthode pour étudier la géographie*. Paris 1716.; *Vivien de Saint-Martin*: *Histoire de la géographie*. Paris 1873.; *Mendöl Tibor*: *Bevezetés a földrajzba*. Bp., 1950.

¹⁴ *Vanel* i. m. Előszó, 3–4.

¹⁵ *Köpeczi Béla* i. m. 248–250.

¹⁶ *Martin Fumée*: *Histoire générale des troubles de Hongrie et Transilvanie*. Contenant la pitoyable perte et ruine de ces Royaumes et des guerres advenues de ce temps en ce lieux entre les Chrétiens et les Turcs. par Mart. Fumée, sieur de Genille chevalier de l'ordre du Roy. Paris 1608. Martin Fumée-ről lásd. *Győry János*: *A kereszténység védőbástyája. Magyarország képe a 16. századi francia irodalomban*. Bp. 1933. 45–47.

¹⁷ *Nadányi János*: *Florus Hungaricus*. Sive *Rerum Hungaricarum*. Ab ipso exordio ad Ignatum Leopoldum deduktum Compendium Auctore Johanne. Amstelodami (Anno 1663. 12 r. 380.). *L. Szabó Károly*: *Régi Magyar Könyvtár*, 1–2. k. Bp. 1879–1885; 3. k. Bp. 1896–98.; 2192.

¹⁸ Nadányi János (1643–1707) előkelő nemesi család sarja volt. Apja, Nadányi Mihály erdélyi ítélmester halálát követően Rhédei Ferenc máramarosi főispán gondoskodott róla. Nadányi lelkészi pályára készült. A magyar történelmet nemcsak azért írta

mányait az 1650-es években Nagyváradon — a puritanizmus egyik legkiemelkedőbb centrumában — folytatta, ahol kartezianus tanárok oktatták. Majd éveken át Hollandiában tanult, előbb (1658-ban) Utrechtben jogot hallgatott, majd a leydeni egyetemen végezte tanulmányait, ahol mintegy húszévesen megírta a *Florus Hungaricus*-t. 1666-ban tért haza külföldi tanulmányútjáról, és a híres nagyenyedi Bethlen Gábor kollégium tanára lett, ahol hébert és logikát oktatott. A *Florus Hungaricus* különösen használhatónak bizonyult Vanel számára, mivel Nadányi e művet a külföld tájékoztatása céljából írta meg, s e célnak megfelelően a magyar történelmet az európai történelem keretei közé illesztve a kezdetektől I. Lipót megkoronázásáig tárgyalja. A honfoglalás kori részben Thuróczi és Bonfini mellett Aventinust követi, a 11. és a 16. század közötti időszakot Bonfini alapján írta meg, majd Zsámboki Bonfinihez írt Appendixeit hívta segítségül, s végül Istvánffy lett a forrása.¹⁹ Vanel átveszi Nadányitól a magyar történelem korszakolását, aki két részre osztja a magyar történelmet. Az első 600 évet felölelő hun-magyar korra, amely körülbelül Nagy Lajos királyig tartott és az azt követő idősakra. Az első a virágzás kora, a második a lassú öregedése, amelyben csak Mátyás uralkodása alatt virágzott rövid ideig a magyar királyság. A török hódítás és két király választása csak elősegítette az ország hanyatlását.²⁰

*

Vanel a magyar történelmet mindenekelőtt a török kérdés szempontjából vizsgálja és a magyar történelem minden eseményének a megítélését a keresztény szolidaritás gondolatának rendeli alá. Mivel a keresztény szolidaritás egyik leglényegesebb eleme, hogy a keresztények egyesítsék erőiket a török elleni harcban és tegyék félre ellentéteiket, így Vanel művének a gerincét a keresztények közös török elleni vállalkozásai alkotják.

A magyar királyság hanyatlását Vanel Nadányihoz hasonlóan I. Lajostól számítja. Ez a korszakhatár egybeesik a mintegy háromszáz éven át tartó török — magyar háborúk kezdetével. A hatalmas ázsiai birodalom ekkor Európa legnagyobb királyságával vette fel a harcot, és a háború végére ez a királyság teljesen szétesett. A törökkel folytatott csaták leírása során ruházta fel Magyarországot azzal a humanista hagyományokat felelevenítő jeggyel, hogy Magyarország a kereszténységet védte ekkor a törökökkel szemben, akiket mindvégig hitetleneknek nevez. A hanyatlás első jelének I. Lajos király nápolyi hadjáratát tekinti, mivel ennek a hadjáratnak a következménye volt az, hogy István vajda (Lackfi István) az I. Lajos király halálát követő trónharcok során „feledvén mindazt, amit vallása és hazája követelt tőle, a törökhöz fordult segítségért”. Bajazid szultán pedig, aki szeretett volna hasznot húzni a magyarországi zavargásokból, szívesen vállalkozott arra, hogy megtámadja Zsigmondot. Ez volt az első olyan esemény — tehát a törökkel való szövetségzés —, amely „kiinduló pontja lett mindazon vezéres változásoknak, amelyek később ezt az országot érték”.²¹ Ezt követően Vanel sorolja a keresztényeknek a hitetlenek elleni közös vállalkozásait, amelyekben a magyaroknak jelentős

meg, hogy a külföldi közönséget megismertesse a magyar történelemmel, hanem azért is, mert úgy vélte: „nagy haszon háramlik az emberekre, különösen a kormányt vezető férfiakra a történeti valóság helyes ismeretéből, és nagy kár származik annak helytelen, hamis, elferdített ismeretéből, hiszen a történet színjátéka mindig ismételte magát, csak a szereplők változnak.” (Ajánlás Rhédei Ferenchez). A történetíró írja mindig a valóságot, hiszen ennek megértése a fő célja. . . . Mert nagy dolog történelmet írni. (uo.) Nadányi csaknem kizárólag a fő hadi és politikai eseményeket meséli el. A magyar történelmet a virágzás — hanyatlás és előregedés korszakaira osztja. Történetiszemlélete pesszimisztikus, úgy látja, hogy az emberiség előregedik, lefelé süllyed. Nadányinak egy másik jelentős műve a *De jure pacis*, amelyben a következőket írja a békéről: „A béke nem egyéb, mint az emberi dolgok nyugodt szabadsága (tranquilla rerum humanorum libertas).” Ez az eléggé körül nem határolt definíció magában foglalja az ország belső és külső nyugalalmát egyaránt, amely alapvető feltétele a jövőbeli fejlődésének. Egyetlen ország sem tud békét teremteni a maga számára a másik kárára. (Nadányiról lásd *Zoványi Ernő*: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. szerk. Ladányi Sándor, Bp. 1977. 419.; *Bartoniek Emma*: Fejezetek a XVI–XVII. századi magyarországi történetírás történetéből. Kézirat gyanánt, Bp. 1975. 425–428.; *R. Várkonyi Ágnes*: Hozzászólás a bukaresti XV. Nemzetközi Történettudományi Kongresszuson. Bukarest 1980. aug. 10–17. Actes, IV. (1).

¹⁹ *Bartoniek Emma* i. m. 425–428.

²⁰ *Nadányi János*: *Florus Hungaricus*. Amstelodami 1663. Poemium, 1–2.

²¹ *Vanel* i. m. 59.

szerepük volt. Ír Zsigmond királyról, aki nemzetközi hadsereg élén vonult a török ellen, amelyben franciák is részt vettek. Az egyesülésre képtelen kereszties had azonban súlyos vereséget szenvedett 1396. szeptember 28.-án a nikápolyi csatában. Ez a csata volt a magyarok „balszerencséjének” (*malheur*)²² a kezdete, annak ellenére is, hogy a törökök ezúttal még nem rendítették meg alapjaiban Zsigmond királyságát, hanem csak lépésről lépésre közeledtek az ország határaihoz és véres háborúk során először a szomszédos államokat hódították meg. Az Anjoukat követően III. Ulászló lengyel király, aki I. Ulászló néven Magyarország királya is volt, kötelezettséget vállalt arra, hogy a két ország erejének egyesítésével megvédi a kereszténységet. „S Hunyadi János oly nagy sikerrel szállt szembe a törökkel, és több alkalommal oly rettenetes üldözést rendezett, hogy a török békekötésre kényszerült. Ulászló beleegyezett a békekötésbe, ezzel azonban nagy csalódást okozott az egész kereszténységnek, mivel a keresztények azt remélték, hogy Ulászló kiűzi a törököt a meghódított területekről. A pápa ösztönzésére azonban Ulászló újra szembeszállt a törökkel”²³ s „hamarosan sor került a második olyan csatára, amely tragikus volt Magyarország sorsára nézve”.²⁴ Várnánál 1444. november 11.-én a keresztény sereg megütközött a törökkel, s ez a csata szörnyű vérfürdővel végződött Ulászló király könnyelműsége miatt.²⁵ A magyarok azonban tovább folytatták a török elleni harcot, s Hunyadi János 1456-ban Nándorfehérvárnál fényes győzelmet aratott a Konstantinápolyt meghódító II. Mohamed felett. 1526-ban a mohácsi csata pedig „végzetes volt Magyarország sorsának alakulására” — írja.²⁶ A mohácsi csatavesztést követően az ország három részre szakadása, Erdély török protektorátussá válása, a török berendezkedése az ország középső részén, a belső politikai és hatalmi ellentétek az ország teljes hanyatlását jelentették számára, mivel az már nem tudta betölteni Európát védő szerepét. Európa védelmét Bécs vette át, amely 1683-ban egyedüli „védőbástyaként”²⁷ állt a törökkel szemben.

Vanel keresztény szolidaritási gondolatából következik az is, hogy csak a török elleni harcot szervező és azon munkálkodó személyeket ítéli meg pozitívan. Nem véletlen, hogy a mű két legpozitívabb alakja Mátyás király és a „török elleni harcban oly bátor (brave)” Zrínyi Miklós.²⁸ Vanel Mátyás királyról a következőket írja: „Magyarországnak kevés hozzá hasonló királya volt. Rendelkezett mindazokkal a képességekkel és tehetséggel, amellyel egy uralkodónak rendelkeznie kell, s dicsőségesen kormányozta országát mind békében, mind háborúban. Mátyás ahhoz képest, amire apja példája és saját kiválósága predestinálta volna nem lépett fel kellőképpen a kereszténység közös ellenségével szemben. Arra kényszerült, hogy fegyverszünetet kössön Mohameddel, amelyet II. Bajaziddal is elismertetett. Mindezért azonban a császár tehető felelőssé, mert oly megvetést tanúsított Mátyás iránt, amelyet ő nem tudott elviselni. A közöttük levő ellenszenv végül is háborút idézett elő. Ez a háború Mátyás számára bizonyult előnyösnek, elfoglalta Ausztria nagy részét, sőt még Bécsét is.”²⁹ A Mátyás királyról írtak egybeeszenek Nadányi véleményével, aki valószínűleg Zrínyi köréhez tartozott. Zrínyi számára pedig Mátyás király példakép volt, bár Zrínyi szintén nem helyeselte Mátyás királynak a cseh királlyal és a Habsburg császárral folytatott háborúit. Szerinte Mátyásnak erőt a török ellen kellett volna fordítania.³⁰ E vonatkozásban mindenképpen figyelemre méltó, hogy azért, mert Mátyás törökellenes terveit nem tudta megvalósítani Vanel a Habsburg császárt okolja.

Zrínyit, akit a kereszténység hősiének neveztek Európa minden nyelvén,³¹ Vanel az évszázados törökellenes harcok összefüggésébe állítja, és alakjában újjáéledni látja a magyarok Európát védő, már eljártzottnak vélt szerepét. Leírja, hogy Zrínyi felismerto azt, hogy a török újra támadni fog és az ország erőinek egyesítését javasolta a török elleni védekezés módjául. Hogy fedezni tudja azokat a területeket, amelyeket sikerült a

²² Uo. 63.

²³ Uo. 63 — 64.

²⁴ Uo. 64 — 66.

²⁵ Nadányi i. m. 167.; Vanel i. m. 66.

²⁶ Nadányi i. m. 208. Vanel i. m. 72.

²⁷ Vanel i. m. 122.

²⁸ Uo. 117.

²⁹ Uo. 68 — 69.; Nadányi i. m. 189, 193 — 194.

³⁰ Klaniczay Tibor: Zrínyi Miklós. Bp. 1954. 376.

³¹ Terbe Lajos: Egy európai szállóige természetrajza. Egyetemes Philológiai Köz-
löny. 1936. 306.

töröktől visszaszereznie erődöt építtetett, amelyet nem volt hajlandó leromboltatni a törökök többszöri felszólítása ellenére sem. Vanel szerint Zrínyi hajthatatlansága szolgáltatta az ürügyet az 1663-as török támadáshoz. Zrínyi végső soron egy olyan háború előidézője volt a keresztények és a törökök között, „amelyben az egész kereszténység érdekelve volt”.³² Vanel itt valószínűleg Zrínyinek azon törekvéseire gondolt, hogy a keresztények egyetlen európai szövetséget szervezve üzzék ki a törököt, amely végül is a rajnai szövetségben öltött testet.

Van még egy személy, akiről Vanel pozitívan nyilatkozik, s ez Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem, „aki hasznos szövetséget kötött a Habsburg császárral a török ellen” és közös erővel nagy győzelmeket arattak a török felett.³³

Nagy hangsúlyt helyez a műben Vanel a rajnai liga törökellenes hadjáratának legfontosabb győzelmére. A „fameuse journée du Raab” nem más, mint a szentgotthárdi csata a franciák egyetlen törökellenes haditette. Rögtön az első könyvben részletesen leírja a szentgotthárdi csatát a folyók ismertetése során a Rábához érve³⁴ és dicsóítja a franciák szereplését a harcban. A „fameuse journée du Raab” értékét számára jelentősen megnövelte az, hogy a Habsburg császár e győzelem ellenére békét kötött a törökökkel és bár előnyös helyzetben volt, mégis területi engedményeket tett Magyarországot területeiből. A vasvári békekötésnek egyébként volt egy olyan hatása Európában, hogy egy ideig azt hitték, hogy „a kereszténység védelmezője” címet, amelyet eddig a Habsburg császár viselt a francia király fogja átvenni.³⁵ Nem véletlen tehát, hogy Vanel ilyen nagy jelentőséget tulajdonít a szentgotthárdi csatának.

Nézzük ezek után, hogyan értékeli Vanel a vasvári békekötést: „azt a könnyedséget, amellyel a császár megkötötte ezt a békét akkor, amikor még nagy sikereket arathatott volna a törökök felett, többféleképpen magyarázzák” — írja. Az igazsághoz talán az áll a legközelebb, ha azt mondjuk, hogy a békét a tábornokok közötti ellentétek és a hadsereg fenntartása körül támadt nehézségek miatt kellett megkötöni, mivel a magyarok megtagadták a császári csapatok élelmezését és beszállásolását, „annak ellenére is, hogy ezek a katonák életüket kockáztatják azért, hogy a magyarokat megvédjék a törökkel szemben”. Leírja továbbá, hogy a Habsburg császár attól félt, hogy a magyarok fellázadnak ellene és a törökökkel szövetkeznek, amellyel mindig is fenyegették. A magyarok megtagadták a császári katonák élelmezését és „a nem egészen biztos hűség egyéb jeleivel együtt jelezték, ellenzik azt, hogy a magyar korona örökösen a Habsburg-házra szálljon és elégedetlenek a császári kormányzattal. Mindennek következtében a császár úgy hitte, a legjobb módszer arra, hogy továbbra is szolgálatában tartsa a magyarokat az, hogy lecsendesíti őket, mivel ily módon elkerülheti azt, hogy beváltsák régi fenyegetésüket, leteszik a fegyvert és kiegyeznek a törökökkel.”³⁶ Ez az oka annak, hogy I. Lipót császár és magyar király a magyarok részvétele nélkül és akaratok ellenére kötötte meg a vasvári békét.

Láthatjuk, hogy az 1663–64-es török háborút és az azt lezáró vasvári békekötést illetően súlyos ellentmondásokba keveredik. Egyrészt, mert a császári politikát könnyelműnek tartja a békekötés miatt, mivel a császár ekkor még nagy győzelmeket arathatott volna a törökök felett. Másrészt, mert a magyarokkal kapcsolatban éppen ő emelte ki Zrínyi törökellenes harcait, s ennek következtében biztosan nem állíthatja, hogy a magyarok a törökökkel akartak volna ekkor szövetkezni. Ha mindehhez még azt is hozzávesszük, amit Kemény Jánossal kapcsolatban ír, akkor teljessé válik a zűrzavar. „A császár nem tudta támogatni ezt a herceget és azt sem tudta megakadályozni, hogy a török Apafi Mihályt Erdély fejedelmévé tegye”. Lehet, hogy azért nem tudott segíteni, mert seregét járvány és inség tizedelte, lehet viszont, hogy azért, „mert nem akarta megszegni a törökkel fennálló békét, csak annyit segített tehát, hogy a szultán ne mondhasa azt, hogy a békét megszegte”.³⁷ A Habsburg–magyar viszonyt illetően pedig ír a Habsburgok erőszakos magyarországi politikájáról is. Vanel végül is — ellentmondásokkal ugyan — a magyarok nyakába varrja a békekötésért a felelősséget, mivel a magyarok a Habsburg császárral szemben folytatott politikájukból a törökkel való szövetkezést a keresztények ellen nem zárták ki.

³² Vanel i. m. 111–112.

³³ Uo. 84.

³⁴ Uo. 33–40.

³⁵ Köpeczi Béla: Franciaország a birodalom megmentője és a kereszténység bajnoka. Az 1664-es török hadjárat és a vasvári béke francia szemmel. Vasi Szemle, 1964/4. 502.

³⁶ Vanel i. m. 115.

³⁷ Uo. 111.

A mű csúcspontja az 1683-as török támadást követően megvalósuló törökellenes keresztény összefogás dicsőítése. Vanel szerint a keresztények Bécsnél aratott győzelmeiket XI. Ince pápának köszönhetik, „aki az egyház kincseit bőségesen áldozta fel azért, hogy az ég támogassa a keresztényeket a hitetlenekkel szemben”.³⁸ A pápa jelentős összegekkel támogatta a császárt, a lengyel királyt és a bajor választó fejedelmet a török elleni harcaikban. Személyes példájával adakozásra ösztönözte Róma népét és az egész kereszténységet. Vanel beállítását szerint Bécs felszabadítása és a török Magyarországról való kiűzése a kereszténység közös vállalkozása volt.

*

A keresztények közös török elleni vállalkozásai mellett Vanel művének egy másik lényeges vonulatát azok az események adják, amikor valamilyen okból nem valósult meg, vagy nem vezetett sikerre a keresztények török elleni együttműködése. A 16–17. századi Habsburg–magyar viszonyt —, amelyről az alábbiakban szó lesz — Vanel ebből a szempontból vizsgálja. Kétségtelenül elmarasztalja a magyaroknak a „kereszténység közös ellenségével” való szövetkezéseit, de a Habsburgok török politikájával kapcsolatban utal arra, hogy a Habsburg császárok sem álltak mindig kereszténységet védő hivatásuk tetőfokán. Mátyás királyt a Habsburg császár akadályozta meg abban, hogy végrehajtsa a törökellenes nagyszabású terveit. I. Lipót a rajnai ligában szövetkezett keresztények közös török elleni háborúja során előnyös helyzetben békét kötött a törökökkel. Kemény Jánossal kapcsolatban kiderült, hogy a császár lényegében békére törekedett a törökkel. 1683-ban Bécsen a pápai politika mentette meg. Magyarország felszabadítása közös vállalkozás volt. Továbbá Vanel utal — igaz a francia nemzet dicsőségére — a császári hadvezetés hibáira. Az 1687. augusztus 12-i nagyharsányi csata (ez volt az ún. második mohácsi csata) részletes ismertetése során elmondja, hogy ebben a csatában a keresztények nagy győzelmet arattak a törökök felett. „A francia nemzet dicsőségére meg kell említeni, hogy a császáriak Magyarországon az utóbbi években egyetlen ütközetben sem arattak jelentősebb sikert, amelyből az előkelő születésű francia önkéntesek lelkesedéssel és elszántsággal ne vették volna ki a részüket. Azokban a csatákban, amelyekben nem volt a császáriak között bátorságra ösztönző francia önkéntes, többnyire vereséget szenvedtek a császári csapatok.”³⁹ S itt meg kell jegyeznünk, hogy Vanel a török elleni harcokban több érdemet tulajdonít a franciáknak, mint amennyit valójában tettek.

A Habsburg–magyar viszonyt illetően Vanel nagy gonddal sorolja magyar királyok és a Habsburg császárok között született örökösödési szerződéseket. (II. Ulászló és Miksa császár közötti egyezmény 1515-ben, Szapolyai János és Ferdinánd közötti egyezmény 1538-ban, a speyeri egyezmény 1570-ben János Zsigmond és Miksa között),⁴⁰ és egyúttal igyekszik kimutatni a Habsburgok magyar királyságának törvényes voltát. Leírja, hogy a magyarok a mohácsi csatát követően két királyt választottak. A többség — az erejét nem a török ellen, hanem a magyar királyság megszerzésére használó — Szapolyai János erdélyi vajdát választotta, a kisebbség Ferdinándot, V. Károly német-római császár öccsét, akinek az 1515-ös házassági szerződés alapján jogos igényei voltak a magyar trónra. Buda elfoglalását követően ez az ország három részre szakadt, a török hódoltság, a királyi Magyarország és az Erdélyi fejedelemség területére. A Magyar Királyság területén a magyar rendek Habsburg-házból való királyokat választottak, de a Habsburgok örökös királyságát nem ismerték el. Vanel helyesli, hogy a magyarok végül is 1687-ben örökös királyukká koronázták meg I. Józsefet, mivel szerinte a Habsburgoktól való „eltávolodás mindig csak szerencsétlenséget okozott a magyaroknak”.⁴¹

Erdélyről a negyedik könyvében így ír: „Szapolyai volt az utolsó olyan magyar király, akinek az uralkodása alatt Erdély még a királyság részét képezte.” A Szapolyai és Ferdinánd közötti polgárháború során Erdély török fennhatóság alá került. „E század kezdetén az erdélyiek vallási sérelmeiket ürtigyük hozván felkelést robbantottak ki, s

³⁸ Uo. 123–124.

³⁹ Uo. 141.

⁴⁰ Ulászló kénytelen volt Miksával egy olyan egyezményt kötni, amelynek értelmében a magyar korona a Habsburgokra száll abban az esetben, ha utód nélkül halna meg. Vanel ezzel kapcsolatban azt írja, hogy „a Habsburg-ház először szerezte meg a jogot a magyar koronára” Vanel i. m. (71.). „A második olyan egyezmény, amely a Habsburg-ház érdekeit szolgálta” a Váradi béke volt, 1538-ban (Uo. 75.), „A harmadik egyezmény”, amely „a Habsburg-ház érdekeit szolgálta” a speyeri egyezmény volt (Uo. 78.).

⁴¹ Uo. 145.

akik ezután kormányozták ezt a fejedelemséget segítségért hol a törökhöz, hol a Habsburg császárhoz fordultak, egyiknek is, másiknak is adót fizettek, mivel azt remélték, hogy így több támogatást fognak kapni.⁴²

Vanel Szapolyaitól eredezteti azt a magyarok által később is követett politikát, amely ezt az országot a törökkel való szövetekezés útjára vitte, s elítéli a törökkel való szövetekezés politikáját minden esetre vonatkozóan. Párhuzamot von Szapolyai, Bocskai Bethlen és Thököly között, mivel mindannyian a törökkel szövetekeztek a Habsburgok ellen.

Jelentős helyet kap a 17. századi magyar történelem vonatkozásában Vanelnél, aki katolikus volt, a vallás kérdése. Az ország romlásának a török hódítás mellett a másik fő oka szerinte a protestáns „eretnység” elterjedése volt. „Amióta e század kezdetétől életbe lépett a vallásszabadság a katolikus vallás csak néhány ősi nemesi családban őrződött meg. A nemesek nagy része Kálvin tanait, a köznép pedig Luthert követi.”⁴³ Ez az egyre szélesebb körökben terjedő eretnység az egyházon belül súlyos konfliktusokat idézett elő, és végső soron felkelésekhez vezetett.⁴⁴

A Habsburg-ellenes felkelések indoklása során azonban a vallási okok mellett megtaláljuk a császári zsarnokságra történő utalásokat is. A Bocskai-felkeléssel kapcsolatban, amelyet Thököly-felkeléséhez hasonlít, leírja, hogy Rudolf császár egyfajta „decemvirátust” szeretett volna megvalósítani Magyarországon Erdély kormányzati formájaként, „az erdélyiek szemében azonban gyűlöletessé lett a császári hatalom a császár részéről megnyilvánuló túlzott keménység miatt”. Az erdélyiek panaszkodtak a császári katonák önkényeskedésére és privilégiumaik elvesztése miatt, sérelmezték továbbá azt, hogy szabad vallásgyakorlatukban háborgatják őket. Mindennek az lett a vége, hogy a 17. század kezdetén az erdélyiek fellázadtak a császár ellen, s vallási sérelmeiket hozták fel a lázadás indokául. „Bostkay (Bocskai) élére állt ennek a jelenlegi elégedetlenség felkeléséhez (Thököly-felkelés — B. É.) hasonló lázadásnak.” A szerencse mellé szegődött és sikerült elkergetnie Basta generálíst, a hajdúk felszabadították Erdélyt, és elfoglalták a Felvidéket. Vanel elítéli Bocskait azért, mert „a kereszténység közös ellenségével együttműködött”. „Bocskai a császárral szembeni engedetlensége során, amelyet vallási sérelmekkel indokolt, túlzásokra ragadtatta magát. A töröktől kapott segítséggel végigpusztította Magyarországot és Moldvát, számos keresztényt megölt, négyezret pedig bilincsbe veretett. Katonái szörnyű pusztítást vittek végbe. Több testvérüket eladták a törököknek, és mivel pusztításai méreteire nem volt még eddig példa, azt mondják, hogy valamilyen csoda folytán vér szivárgott ki azokból az aranyakból, amelyeket a törököknek eladott társaikért kaptak.”⁴⁵ Bocskai lázadása végül is békekötéssel zárult, s ez a béke először nyilvánította ki a protestánsok vallásszabadságát. S mivel Rudolf császár ellenszenvvel viseltette a vallásszabadság iránt a hajdúk ismét fegyvert fogtak ellene.

Vanel Bethlen Gáborról elmondja, hogy a török segítségével lett fejedelem (absolu) Erdélyben. A kálvinista Bethlennek a bécsi udvarral számos viszálya volt, így a harmincéves háború kezdetekor „felfegyverkezett vallási ürüggyel”, s a cseh ligához csatlakozván próbált meg „hasznót húzni ezekből a zavargásokból (desordres)”.⁴⁶ A fehérhegyi csatavesztés után Bethlen békét kötött Ferdinánddal, aki elismerte erdélyi fejedelemségét és hét felvidéki vármegyével megnövelte Erdély területét. Bethlen azonban továbbra is sérelmezte, hogy a császár nem tartja be ígéreteit és elnyomja a protestánsokat. Majd Bethlen utóda I. Rákóczi György is arra kérte Ferdinánd császárt, hogy tartsa be a magyaroknak tett ígéreteit. Azonban „a protestánsok nem mulasztották el, hogy néhány protestáns templom bezáratását ürügyül ne használják fel egy újabb felkelésre”.⁴⁷ Erdély sorsát végül is II. Rákóczi György hadjárata pecsételte meg véglegesen, aki svéd szövet-

⁴² Uo. 278.

⁴³ Uo. 145—146.

⁴⁴ Uo. 85—92.

⁴⁵ Uo. 97. Nadányi így ír erről: „... Immanis ferociae viri religionem praetenderunt: cujus quam studiosi fuerint, ministri ad Cobelstorphum excarnificati, pueri juvenes infantes summo Turcorum stupore Turcis in servitutum venditi testabantur; ita lento gradu inquisitiones poena excrevit, peccata in Christianis, magis quam Muhammadanis divinis indignatione puniente. Horruerunt cuncti, cum Deus ut ostenderet, quantopere scleri hominum abominaretur fecit ex auro cujusdam Turcis Christianim venditis cruorem manere... *Nadányi János*, i. m. 344.

⁴⁶ *Vanel* i. m. 101—102.

⁴⁷ Uo. 107.

ségben próbált magának dicsőséget szerezni. Ezzel a lépésével magára haragította mind a császárt, mind a törököt, s ezért drágán megfizetett.

Az Európát meglepő váratlan békekötést 1664-ben Vasváron — mint már említettük — Vanel a magyarok elszakadási törekvéseire való ellenlépésként magyarázza a császár részéről. Így a Wesselényi-féle szervezkedés kibontakozásának vitatott időpontját illetően Vanel ahhoz a táborhoz tartozik, amely a vasvári békekötésnél korábbra teszi a magyarok elszakadási törekvéseinek eredetét.⁴⁸ A békekötés okait és következményeit illetően találunk mind császárpárti, mind a magyarokat megértő érveket: A magyarok nem akarják elfogadni, hogy a magyar korona örökösen a Habsburg-házra szálljon, mert elégedetlenek a császári kormányzattal. Sérelmezik, hogy a vasvári békében nem kaptak helyet, és nem fogadják el ezt a békét, mert ez szolgástorba kerülésüket jelentené. A császári kormányzat attól fél, hogy a magyarok újra fellázadnak ellene és szövetségnek a törökkel. A császár „erővel akarta megerősíteni királyságát és fékentartásukra otthagya a császári csapatokat a királyságban”. „Mindez csak fokozta a magyarok elégedetlenségét (mécontentement)”, és több főúr érdekei védelmében összeesküvést szőtt a császár ellen, s a törökkel akartak együttműködni.⁴⁹

Vanel a Thököly felkelés gyökereit a vasvári békekötéshez vezeti vissza.⁵⁰ Leírja, hogy a Wesselényi felkelés felszámolását követően a magyar protestánsok újabb lázadást (rebellion) szerveztek 1672-ben, amelynek később a „híres Thököly” lett a vezére. A Thökölyvel foglalkozó résznek a „híres Thököly származása és kalandjai” alcímet adta. Elmondja, hogy Thököly mind erősebb lett, számos felső-magyarországi helyet elfoglalva valóságos fejedelemséget hozott létre. A törökök azonban kezdetben a candiai háború miatt nem tudták eléggé támogatni. Vanel fejtegetéseiben a legutolsó török háborúhoz érve elítéli Thökölyt és azt a „szerencsétlen diverziót, amelyet a rebellesek pusztán néhány protestáns templom elvétele miatt kezdeményeztek. Ez a diverzió újabb török támadást idézett elő — írja — és végső soron a keresztények és a hitetlenek között jelenleg is folyó véres háborúhoz vezetett.”⁵¹ Vanel szerint a bécsi udvar kereste a megegyezést Thökölyékkel, de azok a protestánsok sérelmei miatt a vallás kérdésében nem tudtak megegyezni, s így elutasították a bécsi udvar közeledését. Így azután Thököly a török szövetségese maradt a törökellenes keresztény liga harcai alatt is és a keresztények ellen harcolt. Vanel ír Thököly 1685-ös letartóztatásáról, amikor a törökök azzal vádolták, hogy ő a vereségek okozója. Csapatai ekkor szétszéledtek és hatalmát nem tudta már többé visszaszerezni. Vanel az Histoire des troubles de Hongrie-ban még jobban elítéli Thökölyt. „Tekely szerencsétlensége jó lecke mindazok számára, akik fegyvert fognak törvényes fejedelmük ellen és akik azért, hogy támogassák rebelliójukat olyan nemzet segítségét kéri, amely nem hívén az igazi vallás misztériumaiban nem hisz az emberekből sem”.⁵² S itt megjegyzi, hogy Szapolyai, Bocskai sem voltak jobb helyzetben, mint Thököly. Thököly Habsburg-ellenes harcairól a városokról szóló részben olvashatunk részletesebben, ahol Vanel a szent liga 1684 és 1687 közötti harcait ismerteti elsősorban. Ír Thököly felső-magyarországi fejedelemsége kialakulása során folytatott harcairól. A keresztények bécsi győzelmét követően olvashatunk a párkányi (Barkan) győzelemről, Esztergom visszafoglalásáról, Thököly felső-magyarországi fejedelemsége összezúzásáról, Munkács ostromáról, amellyel kapcsolatban elismeréssel említi Zrínyi Ilona nevét. Részletesen ír Vanel Buda 1686-i ostromáról, és a keresztények dicsőséges győzelméről Buda alatt, amelyben jelentős szerepet tulajdonít az Európa országaiból Buda alá sereglő előkelő származású önkénteseknek, akiket név szerint is megemlíti.

Vanel a császári katolikus propagandával egybehangzóan elítéli Thökölyt, mint aki rebelliójával a kereszténység nyakára hozta a törököt. Mindez logikusan következik a keresztény szolidaritás általa képviselt gondolatából, mivel Thököly akkor, amikor a keresztények közös erővel a törökök ellen harcoltak, a keresztények ellen harcolt a török szövetségeseiként.

A magyarokról összességében Vanelnak nincs rossz véleménye. Azt írja, hogy a magyarok harciasak, bátrak, bár igen szeszélyesek és bosszújukban kiengesztelhetetlenek.

⁴⁸ *Benczédi László*: Rendiség, abszolutizmus és centralizáció a XVII. század végi Magyarországon (1664–1685) *Értekezések a történeti tudományok köréből*, Bp. 1980. 14. és 6. sz. jegyzet

⁴⁹ *Vanel* i. m. 116.

⁵⁰ *Uo.* 115.

⁵¹ *Uo.* 120.

⁵² *Köpeczi Béla* i. m. 247.

„Szeretik a szabadságot és gyűlölik az idegenek uralmát. A török fennhatóság alatt élők inkább megvonják maguktól az élet kényelmességeit, és nem művelik meg a földjeiket azért, hogy ezáltal is visszatartsák a hitetleneket és ne kelljen beszállásolniuk és élelmezniük őket. A németekkel sem szimpatizálnak jobban. Inkább szeretnek harcolni, mint békében élni és a művészetekkel foglalkozni.”⁵³

*

Az hogy Vanel Franciaországban hangot tudott adni a keresztény szolidaritás gondolatának és bizonyos esetekben — mint pl. Thököly esetében — a császári propagandával megegyező véleményt tudott kifejezni, önmagában véve is érdekes jelenség, hiszen ismert az évszázados Habsburg — francia hatalmi ellentét és az is, hogy a franciák a Habsburgok ellen igyekeztek felhasználni a törökök támadásait és a magyarországi elégedetlenség Habsburg-ellenes szervezkedését. Azt is tudjuk, hogy éppen a francia politika volt az, amely felkarolta Thökölyt is. Ismert, hogy a mű születése idején a francia királynak számos ellentétei voltak a pápával a gallikán egyház hegemonisztikus törekvései miatt. Azt is tudjuk, hogy a francia király a török 1683-as Bécs elleni támadását arra használta fel, hogy Belgium ellen intézett támadást. A pápa felszólítása ellenére sem csatlakozott a törökellenes nemzetközi szövetséghez, a pápa által hirdetett vallási türelem ellenére pedig visszavonta a nantes-i ediktumot. A francia királynak ez a lépése szintén a pápa nemtetszését vonta maga után. Tudjuk továbbá, hogy a francia — Habsburg ellentétek miatt nagy nehézségekbe ütközött a török elleni nemzetközi szövetség létrehozása, amelynek tartósságát még a szövetség létrejöttét követően is többször megkérdőjelezte ez az ellentét, mivel a Habsburg politikai vezetés is fontosabbnak tartotta a nyugati terjeszkedést a keletinél, azaz a török kérdéssel. Mindezek ismeretében jogosan merül fel a kérdés, volt-e helye a keresztény szolidaritás gondolatának a francia politikában. Ha végigtekintünk az 1683 — 87 között eltelt néhány éven azt láthatjuk, hogy ez alatt az időszak alatt volt némi változás a francia — Habsburg viszonyban. 1683-ban, amikor a török Bécs ellen támadott XIV. Lajos ezt arra használta fel, hogy a török támadással párhuzamosan betört Belgiumba, és megtiltotta, hogy franciák részt vegyenek a török elleni harcokban. 1683-ban még sikertelenül folynak Régensburgban a fegyverszüneti tárgyalások,⁵⁴ és ezzel párhuzamosan a szent liga létrehozásáért Linzben folyó tárgyalások sem vezettek eredményre.⁵⁵ 1684. március 5-én azonban Franciaország részvétele nélkül létrejött a szent liga. A franciák júniusban megszállták Luxemburgot, majd ezt követően 1684. augusztus 15-én a francia király és a Habsburg császár megkötötte a régensburgi fegyverszünetet húsz évre szólóan, amelyben a császár elismerte a franciák hódításait, foglalásait. Bár a francia király nem csatlakozott a törökellenes nemzetközi szövetséghez, ez a fegyverszünet azonban lehetővé tette, hogy a császár erőit a keleti hadszíntéren vonultassa fel. A franciák 1684 — 87 között nem támadtak nyugaton és nem zavarták a Habsburgok török elleni hadműveleteit sem. A francia király politikai érdekei Girardinnak, konstantinápolyi követének adott utasítása szerint összhangban voltak azzal, hogy a császár inkább a törökkel álljon háborúban, mint hogy békét kövte teljes erejével a Rajnánál támadjon.⁵⁶ XIV. Lajos ekkor jóakarátú érdeklődést tanúsított a szövetség terveivel szemben is. Nem akadályozta meg a francia nemeseket abban, hogy keresztényi kötelességüknek eleget akarván tenni a császári seregben harcoljanak a török ellen. Féltekenység nélkül hirdette, hogy a hadjáratnak fényes eredménye lesz, mert a császár visszafoglalja Buda várát, s az utána következő évben a törököt ki fogja űzni egész Magyarország területéről. 1686. november 1-én például a következőket írta: „Habár házam érdekeit az osztrák ház hatalmának gyarapodása fenyegeti, dicsőségem és hírnevem nem engedi, hogy győzelmes előrehaladásának Magyarországon útját álljam.”⁵⁷

A francia politika irányvonala csak az augsburgi liga kongresszusának 1686 júniusában történt összehívására változott meg valamelyest.⁵⁸ A tényleges fordulat azonban

⁵³ Vanel i. m. 145 — 146.

⁵⁴ A régensburgi tárgyalásokról: *Bertrand Auerbach*: La France et le Saint Empire Romain Germanique. Paris 1912.

⁵⁵ A szent liga létrejöttéről: *Thomas M. Barker*: Double Eagle and crescent. Vienna's second turkish siege and its historical setting. New York 1967.

⁵⁶ Girardin, Franciaország portai követének utasítása kelt 1685. jún. 1-én. idézi *Fraknói Vilmos*: XI. Incze pápa és Magyarország felszabadítása a török uralom alól. Bp., 1886. 152.

⁵⁷ *Fraknói Vilmos* i. m. 185.

⁵⁸ *Auerbach* i. m. 233.

csak 1688-ban Belgrád elfoglalását követően következett be a francia politikában. Belgrád visszafoglalásáért mintegy revansként XIV. Lajos körülzárta Philipsbourgot, s ezt követően már nem lehetett megakadályozni a háborút az augsburgi liga és Franciaország között. Thököly ügyét, amelyet kezdetben felkaroltak és a nymwegeni béke megkötése után elejtettek, a franciák az augsburgi liga háborúja idejére újra támogatták.⁵⁹

Vanel művének létrejöttét tehát igazolják a történeti események. Franciaországban 1684–1687 között hangot lehetett adni a keresztény szolidaritás gondolatának és el lehetett ítélni Thökölyt is, mint a török szövetségesét. A nantes-i ediktum visszavonása is a katolikus hangokat erősítette ekkor. És az sem figyelmen kívül hagyható szempont, hogy a császári hadvezetés 1683–84-es botlásai miatt a pápai politika Franciaországot is igyekezett bevonni a török elleni nemzetközi szövetségbe és igyekezett fenntartani a két uralkodó között a békességet.

*

Befejezésül megállapíthatjuk, hogy Vanel tele van ellentmondással. A magyar–Habsburg viszonyt illetően elítéli a magyarok Habsburg-ellenes lázadásait, mint a protestáns eretnokség következményeit, de ugyanakkor ír a császári politika zsarnokságáról is. Említést tesz a Habsburgok törökökkel szemben követett békepolitikájáról, de mégis úgy véli, hogy a leromlott Magyarország helyett most Bécs lett a „kereszténység védőbástyája”. A protestánsokat eretnekeknek tartja, mégis elismeréssel szól a törökellenes nemzetközi szövetségben részt vevő protestáns német fejedelmekről.

A számos ellentmondás között azonban a műben ott húzódik egy jól kivehető vezérfonal, a keresztény szolidaritás eszméje. A keresztények egyesüljenek a török elleni közös harcra és tegyék félre ellentéteiket. Akik ezt az eszmét hirdették és ennek a megvalósításán munkálkodtak, Vanel szemében pozitív megítélést kapnak nemzetiségre és felekezetre való tekintet nélkül. Akik ezt az eszmét megszegték, tehát akik a törökkel szöveteztek a keresztények elleni harcban, vagy akadályozták a keresztények közös törökellenes harcát, azokat elítéli. Vanel ellentmondásainak magyarázata tehát magában a keresztény szolidaritás gondolatában rejlik, amely az európai társadalom legellentétebb erői együttműködését volt hivatva megteremtteni ellentéteik átmeneti feloldásával.

⁵⁹ Thököly és XIV. Lajos kapcsolatáról: *Hudíta: Histoire des relations entre la France et la Transylvanie au XVIIe siècle (1635–1683)*. Paris 1927.